

industria

LITERATUURSPECIAL

Literatuurspecial van
Stichting Federatie Industrieel
Erfgoed Nederland,
december 2001, nummer 5

STICHTING FEDERATIE INDUSTRIEEL ERFGOED NEDERLAND

Techniekgeschiedenis

Stokroos, Meindert

Verwarmen en verlichten in de negentiende eeuw.

In dit rijk geïllustreerde boek beschrijft de auteur, bekend van zijn publicaties over het gebruik van gietijzer en zink in de negentiende-eeuwse ornamentiek, de geschiedenis van de installatietechniek in deze periode. Over dit onderwerp is tot nu toe nog maar weinig in boekvorm gepubliceerd.

Het gebruik van kaarsen en natuurlijke oliën maakte langzamerhand plaats voor moderne middelen als petroleum en lichtgas. Een nog grotere innovatie was de introductie van elektrische verlichting, en nog later de moderne centrale verwarming. In het eerste hoofdstuk beschrijft de auteur diverse aspecten van de verwarmings-technieken, waarbij allerlei typen kachels worden beschreven. Ook bekende ijzer-gieterijen, die potkachels in hun assortiment hadden, worden beschreven. De diverse typen verwarmingstechnieken komen aan bod, waaronder heteluchtverwarming en stoomverwarming. In het hoofdstuk over verlichting wordt de ontwikkeling van de moderne verlichting beschreven, van olieverlichting (olielampen) via gasverlichting (gaslampen) naar elektrische verlichting. In het derde hoofdstuk worden een aantal voorbeelden van oude verwarmings- en verlichtingsinstallaties beschreven in kastelen, woonhuizen en openbare gebouwen. Bijzonder uitgebreide en gedetailleerde studie, met veel aandacht voor het technisch detail. De vele in het boek gebruikte afbeeldingen van gas- en verlichtingsornamenten uit oude catalogi geven een goed beeld van de in de negentiende eeuw toegepaste techniek.

Zutphen, Walburgers, 2001. 144 blz., ill. ISBN 90-5730-147-4. Prijs f 49,50 / € 22,50.

Molinologie: themanummer Bouwhistorie.

Naar aanleiding van een in 1995 gehouden excursie rond het thema 'bouwhistorie' is onlangs door de TIMS ('The International Molinology Society') dit themanummer uitgebracht. De in deze uitgave beschreven molens zijn alle in Oost-Brabant gesitueerd.

Diverse auteurs hebben een bijdrage geleverd aan deze publicatie: Paul Groen beschrijft de reconstructie van het olieslagwerk in Holtens molen te Deurne, Nico Jurgens beschrijft het hergebruik van molenonderdelen afkomstig van elders bij de bouw van de bergmolen in de buurtschap Zeeland en de molen te Beugen. Robbert Verkerk toont aan dat in de stenen stellingkorenmolen te Rijkevoort bijna een complete achtkante houtzaagmolen afkomstig van elders is verwerkt. Met behulp van moderne technieken wist hij deze houtzaagmolen nagenoeg geheel te reconstrueren! Deze uitgave is rijk geïllustreerd met foto's en tekeningen.

Uitgave vereniging voor Molinologie TIMS. 56 blz., ill., tek. Te bestellen door overmaken van € 8,- op postbankrek.nr. 610 49 27 ten gunste van TIMS-Nederland, Hondsdraf 17, 3738 TB, Maartensdijk, onder vermelding van 'bestelling Molinologie 15'.

Van de redactie

Dit laatste nummer van jaargang 2001 verschijnt door omstandigheden later dan u gewend bent. Vanwege de grote hoeveelheid nieuwe publicaties op het gebied van industrieel erfgoed en bedrijfsgeschiedenis heeft de redactie besloten Industria 2001-nr. 5 als een literatuurspecial uit te brengen. In dit nummer treft u 21 besprekingen aan van publicaties, thematisch gerangschikt.

In februari 2002 zal het eerste reguliere nummer van Industria verschijnen, met weer de gebruikelijke rubrieken. Heeft U kopij of nieuws op het gebied van industrieel erfgoed, dan kunt U dit aan de redactie zenden. Mailen kan natuurlijk ook: industria@dolfijn.nl
De redactie wenst U een voor-spoedig 2002!

Bedrijfsgeschiedenis

Leemans, Ad

Zand, vuur en soda:

75 jaar waterglasproductie in Winschoten.

Tot een van de minder bekende bedrijven in het noorden kan de Winschoter waterglasfabriek worden gerekend, een bedrijf dat echter al driekwart eeuw bestaat.

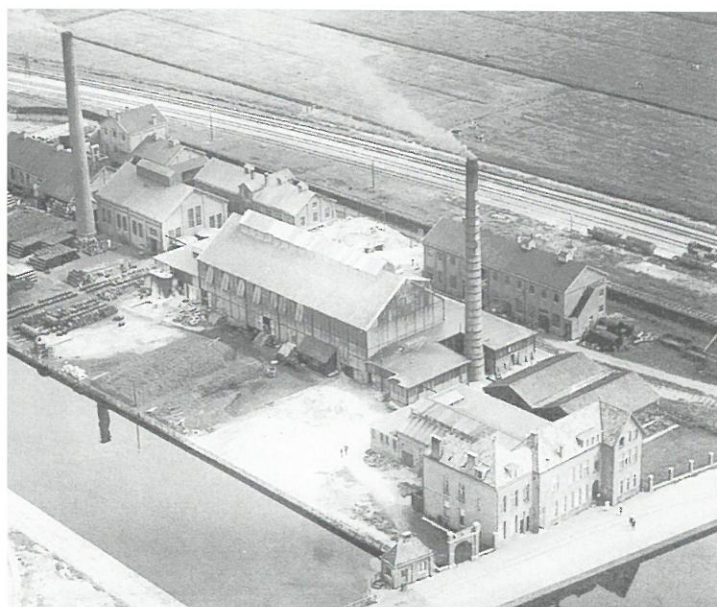
De interessante geschiedenis van dit chemische bedrijf, nu onderdeel van de AKZO, is in dit boekwerkje beschreven naar aanleiding van het 75-jarig jubileum.

In 1915 startte de fabriek op een terrein aan de nieuwe Oosterhaven in Winschoten haar activiteiten onder de naam 'Gembo' (Gemeenschappelijke Energie Maakt Bloeiende Ondernemingen).

In de fabriek wordt waterglas (natriumsilicaat) geproduceerd. Na een moeizame start gaat het bedrijf ten onder ten gevolge van de economische crises direct na de Eerste Wereldoorlog. In 1922 wordt het bedrijf geliquideerd, maar door het aanboren van nieuwe geldmiddelen maakt het bedrijf een nieuwe start in 1924. Onder de bezielende leiding van directeur Jan Albert Koning groeit de GEMBO uit tot een bloeiend bedrijf. Vanaf 1928 worden ook andere producten gefabriceerd: kristalsoda, borax en vleriaanzuur. In de dertiger jaren neemt GEMBO een lakfabriek over en gaat onder de merknaam Valspar verflakken in Winschoten produceren.

Na de Tweede Wereldoorlog gaat het de GEMBO weer voor de wind, en worden de fabrieksgebouwen gerenoveerd. Eind jaren zestig wordt het bedrijf onderdeel van de KZO, later AKZO, waar het nu nog steeds deel van uit maakt. Oud-directeur Koning ontving uit handen van prins Bernhard in 1958 als eerste ondernemer in Nederland de Koning Willem I prijs. Een uitstekende bedrijfsmonografie, met aandacht voor alle facetten van het bedrijf, waaronder ook de arbeidsomstandigheden en arbeidsconflicten. De GEMBO had als een van de eerste bedrijven in Noord-Nederland een Ondernemingsraad.

Winschoten, AKZO-PQ Silica, 1998. 80 blz., ill. ISBN 90-804673-1-6. 29,5 x 21 cm, oblong formaat. prijs: onbekend

Bedrijfsgeschiedenis de GEMBO vanuit de lucht, 1923

Oord, J.G. van

Een gedurfde onderneming. De geschiedenis van Van Oord groep NV (1948-1998).

In deze uitgave wordt de geschiedenis beschreven van de Van Oord groep, een van de belangrijkste waterbouwkundige aannemingsbedrijven van ons land. Het boek over deze familie-onderneming is geschreven door een insider, drs. J.G. van Oord, die zelf jarenlang aan het hoofd stond van het bedrijf. Het bedrijf NV Van Oord werd in 1948 opgericht en heeft zich in de loop der jaren gespecialiseerd in grootschalige infrastructurele projecten op het gebied van waterbouw, in binnen- en buitenland. Het boek is een successtory van een typisch Nederlands bedrijf, dat zijn wortels had in een familie van rijswerkers en baggeraars uit Werkendam.

In de eerste negen hoofdstukken wordt chronologisch een beeld gegeven van de expansie van het bedrijf, met in de beginfase binnenlandse projecten zoals het herstel van de dijken en polders na de watersnoodramp in 1953, de aanleg van havenwerken, de deltawerken, waarna in 1971 de periode van buitenlandse expansie begint. Het bedrijf manifesteerde zich in deze periode voornamelijk in grote buitenlandse waterbouwkundige projecten in Spanje, Zuid-Afrika en in het Midden-Oosten. Ook de ontwikkeling van en bouw van speciale bagger- en sleephoppervaartuigen komt aan bod. De hoofdstukken worden aangevuld met anekdotes en verhalen van werknemers 'in het veld'. In de afsluitende hoofdstukken wordt ingegaan op de concurrentieverhoudingen in de Nederlandse en internationale markt, de marktontwikkelingen op het gebied van de waterbouw, de financiële ontwikkeling van het bedrijf en de specifieke achtergronden van een familie-bedrijf zoals Van Oordt.

Een bijzonder uitgebreide en zeer fraai uitgegeven bedrijfsmonografie, met historisch beeldmateriaal uit het bedrijfsarchief van Van Oordt. In eerste instantie is deze uitgave van belang voor de direct betrokkenen bij dit familiebedrijf, daarnaast is het boek bovenal van belang als een waardevolle bijdrage aan de geschiedenis van een oer-Hollandse bedrijfstak: de waterbouwkunde.

Zutphen, Walburg pers, 2001. 312 blz., ill., bijlagen. ISBN 90-5730-150-4. prijs: f 69,50 / € 31,35.

Hijlkema, Jan

Versteende tichelwerken; tichelwerken in beeld gebracht.

Oblong formaat fotoboekje, uitgegeven door J.Hijlkema, directeur van een van de laatste nog in bedrijf zijn de Groninger steenfabrieken. In dit fotoboekje zijn van 48 voormalige steenfabrieken in de provincie Groningen historische luchtopnamen opgenomen, met daarnaast een actuele luchtopname. Uit dit overzicht blijkt treffend, hoe weinig er over is gebleven van de ooit vele steenfabrieken ('tichelwerken') in het noorden. Jammer dat de auteur bij elk afgebeeld bedrijf slechts de fabriekantennamen en de jaartallen van stichting en sluiting heeft opgenomen.

Als bijlagen zijn oude topografische kaartjes opgenomen waarop de ligging van de bedrijven is aangegeven.

Delfzijl, steenfabriek Hijlkema BV, 2001. (uitgave in eigen beheer). 52 blz., ill. ISBN 90-72672-46-1. Prijs: f 25,- / € 11,35.

Overbeek, R., Stichting Industrieel Erfgoed Noord-Nederland

Van Nooit-Gedacht tot De Toekomst; sporen van industrieel erfgoed in Oost-Groningen.

In 1996 publiceerde de Stichting Industrieel Erfgoed Noord-Nederland (SIEN-N) een routebeschrijving langs industrieel erfgoed in Oost-Groningen. Op initiatief van het Regionaal Cultuurplan Oost-Groningen, een samenwerkingsverband tussen een aantal gemeenten in deze regio, werd besloten de routebeschrijving in uitgebreidere vorm opnieuw uit te geven. Na een vooronderzoek en een herinventarisatie die ongeveer een jaar in beslag nam, is deze uitgebreide routebeschrijving verschenen. De auteur, bestuurslid van de SIEN-N en architectuurhistoricus heeft eerder gepubliceerd over dit onderwerp. Het gebied Oost-Groningen wordt in drie verschillende routes beschreven: route I beschrijft de stad Winschoten en het inpolderingsgebied ten noorden van Winschoten, route II beschrijft het oude verveningsgebied rondom Oude- en Nieuwe Pekela en Veendam, route III beschrijft het 'nieuwe' verveningsgebied in zuidoost Groningen tussen Veendam, Ter Apel en de Duitse grens. In een inleiding bij elk van de hoofdstukken worden diverse thema's beschreven zoals de Veenkoloniale ontginningsgeschiedenis, de aanleg van de kanalen in Oost-Groningen, de geschiedenis van de infrastructuur (spoorwegmaatschappijen N.O.L.S. en S.T.A.R.), streekgebonden agrarische industrieën zoals de strokarton en de aardappelmeeelfabricage, fabriekantenvilla's etc. In totaal worden in drie hoofdstukken ca. 100 diverse industriële objecten beschreven, wat beduidend meer is dan destijds bij de eerste routebeschrijving uit 1996. Van ca. een derde van de beschreven objecten is een actuele foto opgenomen. Een bijzonder complete gids, waarmee het industrieel erfgoed van deze regio nagenoeg compleet is beschreven. Een minpuntje vormt het enigszins goedkoop aandoende gebruik van grijs kringlooppapier, een dergelijke uitgave had beter verdiend.

Bedum, Profiel Uitgeverij, 2001. 111 blz., ill., krtn., lit. opg. ISBN 90-5294-235-8. Prijs: f 25,- / € 11,35.

Velden, Hans van der en Tom Huizinga

90 jaar scheepsbouw in Heusden; een eigenzinnige Brabantse nieuwbouwwerf aan de Maas met een merkwaardig instinct voor overleven.

Jubileumuitgave, geschreven naar aanleiding van het 90-jarig bestaan van de Verolme scheepswerf in Heusden. Ex-bedrijfsleider Hans van de Velden schreef het boek in samenwerking met historicus Tom Huizinga. De geschiedenis van de later beroemde Verolmewerf begint in 1909, als Adriaan de Haan en Anne Alta in Heusden de werf 'Rijn en Maas' beginnen. Vanaf 1911 krijgt de werf een grote naam onder de firma naam 'de Haan en Oerlemans'. In de jaren vlak voor en na de Tweede Wereldoorlog krijgt het bedrijf grote faam als bouwer van coasterscheepen. In 1954 begint een nieuw tijdperk voor de scheepswerf, als een zekere Cornelis Verolme de opvolger wordt van directeur Oerlemans. Met de totale vernieuwing van de scheepswerf, een investering van 12,5 miljoen gaf Verolme blijk van zijn bekende dadendrang, die er voor zorgde dat de scheepsbouw in Heusden overeind bleef. In de jaren zestig worden steeds grotere

Bedrijfsgeschiedenis Winschoten: brandewijnfabriek Phaff

scheepen (tankers) tot 20.000 ton gebouwd, in de zeventiger jaren specialiseert de Heusdense werf zich in het bouwen van bagger- en sleephopperzuigers, en bijzondere vaartuigen zoals de 'Taklift 4', de grootste zeevarende bok ter wereld. De Verolmewerf is dan al opgenomen in het RSV-concern, dat in 1983 roemloos ten onder zou gaan. In de laatste hoofdstukken beschrijven de auteurs de redding van de Heusdense werf uit het RSV-debacle door het bedrijf weer zelfstandig te laten worden. Na een dreigend faillissement in 1998, overleeft de werf opnieuw door de overname door scheepswerf 'De Hoop' te Lobith.

Vlot geschreven bedrijfsgeschiedenis, voorzien van vele zwart-wit en kleurenfoto's. Als bijlage is een lijst met alle door de werf gebouwde binnenvaartscheepen en zeescheepen opgenomen.

Zaltbommel, Europese Bibliotheek, 1999. 184 blz., ill., lit. opg. ISBN 90-288-1430-2. Prijs: f 49,90 / € 22,65.

Blijham, Ger en Wicher Kerkmeijer

Nieuw van de bijl: Driehonderdvijftig jaar scheepsbouw langs het Winschoterdiep (1650-1999).

Monumentale geschiedschrijving over driehonderdvijftig jaar scheepsbouw aan het Winschoterdiep, ten oosten van de stad Groningen. Het boek is geschreven door twee historici, verbonden aan de Geschiedeniswinkel van de Universiteit Groningen.

Voor de totstandkoming van dit boek is veel voorstudie verricht in Groninger archieven, waaronder het archief van het Noordelijk Scheepvaartmuseum.

De auteurs beschrijven de historie van de scheepswerven vanaf het begin van de stichting van de veenkoloniale nederzetting Hoogezand-Sappemeer in 1650.

In de periode tot 1900 worden op traditionele wijze streekgebonden houten schepen gebouwd. Eerst na 1900 zien we een schaalvergroting optreden in de scheepsbouw, waarbij de introductie van nieuw materiaal (ijzer en staal) en machines een grote rol speelt. Het aantal scheepswerven groeit explosief. In de dertiger jaren slaat de crises toe, maar beleven veel werven toch een opleving door de introductie van een nieuw succesvol type motorschip: de 'coaster' (kustvaarder). Dit type zeeschip is nog steeds een van de meest gebouwde scheepstypen op de Groninger scheepswerven.

Zeer fraaie en complete geschiedschrijving van de Groninger

scheepsbouw. Het boek is rijk voorzien van schitterende historische foto's en tekeningen. In het laatste deel van het boek wordt de hedendaagse scheepsnijverheid beschreven, met veel fraaie kleurenopnamen. Bij elk hoofdstuk is een plattegrond opgenomen van Hoogezand-Sappemeer met daarop aangegeven de in het boek beschreven scheepswerven. Als bijlage is opgenomen een lijst van alle vroegere en nog bestaande scheepswerven (64!), en een numerieke lijst van alle ooit gebouwde schepen, naar type onderverdeeld.

Hoogezand-Sappemeer, Stichting HS-Maritiem, 1999. 264 blz., ill. krtn., lit.opg.; tabellen; samenvatting in het Engels. ISBN 90-5294-181-5. Prijs: f 78,50 / € 35,65.

Pars, Hans

Een doorrookt verleden: de geschiedenis van de Laurens-sigarettenfabriek in Den Haag (1921-1995).

In deze uitgave beschrijft de auteur de geschiedenis van de Laurens-sigarettenfabriek welke in 1921 op bescheiden schaal begon in Den Haag. In de jaren zestig zou het bedrijf uitgroeien tot een van de belangrijkste tabaksfabrieken van Nederland, met bekende sigarettenmerken als 'Golden Fiction' en later 'Caballero'. Uit het boek blijkt duidelijk het grote belang van merkenbekendheid in de tabaksindustrie. De 'trouw' van een roker aan een bepaald tabaksmerk was in sterke mate bepalend voor het marktaandeel en het handhaven van de positie tegenover de concurrentie. Dit is ook de reden, dat in dit boek zoveel aandacht wordt besteed aan de talloze reclamecampagnes van de sigarettenfabrikanten. Aan de orde komen ook de antirookcampagnes en het anticiperen van de sigarettenfabriek hierop met nieuwe producten als bijvoorbeeld 'Light-sigaretten'. Voor fabrikant Laurens was de slag om de markt begin jaren tachtig verloren: Laurens verzuimde op tijd over te schakelen op de filtersigaret die voor veel fabrikanten het antwoord was op de toenemende anti-rookcampagnes van de overheid. In 1995 ging de fabriek van Laurens dicht en werd de productie door het moederconcern Rothmans overgebracht naar de vestiging in Zevenaar. Vlot geschreven bedrijfsgeschiedenis, waarin met name de fraaie kleurenillustraties van tabaksmerken en reclameaffiches opvallen.

Den Haag: uitgeverij 'De Nieuwe Haagsche', 2000. 148 blz., ill. lit.opg., reg. ISBN 90-72766-89-X. Prijs: f 32,- / € 14,55.

Duco, D.H.

Koninklijke Goedewaagen (1779-1982); een veelzijdig ceramisch bedrijf.

In deze uitgave beschrijft de auteur, kunsthistoricus Don Duco de geschiedenis van een van de bekendste Nederlandse keramiekbedrijven: Goedewaagen. In 1779 begint Dirk Goedewaagen in de Goudse binnenstad met een pijpenmakerij. Deze activiteit zou tot diep in de twintigste eeuw tot de kernactiviteiten van het bedrijf blijven behoren. In de negentiende eeuw gaat Goedewaagen zich ook bezig houden met de productie van huishoudelijk grof-aardewerk. In 1909

is het bedrijf zodanig gegroeid, dat een nieuwe fabriek wordt gebouwd aan de Gouwe. Een zeer belangrijke impuls voor het bedrijf is de overname in 1925 van de plateelbakkerij 'de Distel' uit Amsterdam. Met dit vermaarde bedrijf komen bekende plateelschilders en motiefontwerpers naar Goedewaagen, zoals Bert Nienhuis en Wilhelm van Norden. In de periode 1900-1935 produceert Goedewaagen kwalitatief hoogwaardig, kunstzinnig vormgegeven aardewerk en tegeltableaus, onder invloed van de toen heersende kunststijlen als Art-Nouveau en later de Art-Deco. Het Gouds Plateel uit deze jaren is nu een gewild verzamelobject. Na de Tweede Wereldoorlog worden voornamelijk gebruiks-aardewerk, gelegenheidsschotels (jubileeschotels) en souvenirs vervaardigd. In de jaren zestig wordt een neven-vestiging in het Drentse Nieuw-Buinen in gebruik genomen. In 1982 gaat het bedrijf failliet en maakt onder de nieuwe naam BV-Goedewaagen-Gouda een doorstart, waarbij de productie geheel wordt overgeplaatst naar Nieuw-Buinen. Met dit nieuwe bedrijf onder een nieuwe leiding is voor het eerst sinds 1779 geen lid van de familie Goedewaagen meer bij het bedrijf betrokken. Een helder geschreven bedrijfsgeschiedenis, van groot belang als aanvulling op de literatuur over de Nederlandse grofkeramiek en kunstnijverheid. Het boek is voorzien van vele zwart-wit foto's, met een katern kleurenopnamen van producten van Goedewaagen door de eeuwen heen. Als bijlage is een overzicht opgenomen met alle ooit toegepaste fabrieks-aardewerkmerken.

Leiden, Primavera Pers, 1999. 224 blz., ill. lit.opg., 28 cm. ISBN 90-74310-54-0. Prijs: f 65,- / € 29,45.

Gemalen stoomgemaal Cruquius, Haarlemmermeer

Gemalen

Polderman, R. en C.J.M. Tak

Gemalen... het behouden waard.

Deze uitgave is het eindresultaat van een landelijke inventarisatie naar gemalen in Nederland, uitgevoerd in opdracht van de Nederlandse Gemalen Stichting (NGS). Eerder al, in 1995 publiceerde de NGS het rapport 'Gemalen... als het water deert', het geen als een eerste aanzet voor een landelijk dekkende inventarisatie kan worden beschouwd. Het nu voorliggende rapport bevat een selectie van 44 Nederlandse gemalen, die als representatief voor de bemalinggeschiedenis van ons land kan worden genoemd. De selectie, welke is voortgekomen uit een geïnventariseerd bestand van 1.600 werkende en buitenbedrijf gestelde gemalen, is gebaseerd op een aantal criteria. Uitgangspunten hierbij waren onder meer dat de te selecteren gemalen een representatief beeld moesten geven van de verschillende aandrijf- en opvoersystemen. Er zijn twee hoofdgroepen gemalen in de inventarisatie opgenomen: boezem- en poldergemalen. Binnen deze hoofdgroepen zijn de gemalen onderverdeeld in verschillende typen opvoerwerktuigen (bijv. scheprad, vijzelgemaal) en aandrijfmechanismen (stoom-, diesel-, elektro-aandrijving).

De 44 geselecteerde gemalen met de aanwezige machines worden paginagewijs beschreven, geïllustreerd met kleurenfoto's. Interessant is het in een bijlage opgenomen complete bestand aan geïnventariseerde gemalen (1.600), dat voor het eerste een redelijk compleet beeld geeft van de het Nederlandse gemalenbestand. Helaas zijn in de inventarisatie buiten bedrijf gestelde gemalen, welke een nieuwe bestemming hebben gekregen, niet opgenomen. Ook valt het te betreuren dat de inventarisatie van de Nederlandse gemalen niet 100% dekkend is geweest (80% is geïnventariseerd). Met deze publicatie zijn de Nederlandse gemalen voor het eerst op uitgebreide schaal beschreven.

Delft, Tak Architectenbureau/ Nederlandse Gemalen Stichting, 2001. 140 blz., ill., bijlagen. ISBN 90-801199-3-8. Prijs: f 29,50 / € 13,40.

DRIESSEN, A.M.A.J. van en G.P. van de Ven

Het Hollandsch-Duitsch gemaal: een waterstaatkundig monument tussen Nijmegen en Kleef / das Hollaendisch-Deutsche Pumpwerk: ein kulturdenkmal der wasserwirtschaft zwischen Nimwegen und Kleve.

Tweetalige uitgave (Nederlands-Duits), uitgegeven ter gelegenheid van de voltooiing van de renovatie van het Hollandsch-Duitsche gemaal in de Ooypolder bij Nijmegen. Het gemaal werd in 1933 gebouwd in samenwerking tussen Nederlandse en Duitse waterschappen, om de waterafvoer in het Nederlands-Duitse grensgebied te verzorgen. De geschiedenis van het Hollands-Duitsche gemaal kan echter niet los gezien worden van de eeuwenoude afwateringsgeschiedenis in het grensgebied tussen Nijmegen en Kleef. De auteur is historica, en publiceert regelmatig over waterstaatsgeschiedenis in Oost-Nederland. In dit boek beschrijft

Gemalen Nijmegen, Hollandsch-Duitsch gemaal

zij in eerste instantie de geografische gesteldheid van het gebied, in de volgende drie hoofdstukken wordt de waterstaatkundige geschiedenis beschreven vanaf de Middeleeuwen tot het begin van de twintigste eeuw. In de laatste drie hoofdstukken wordt de voorgeschiedenis en de bouw van het Hollands-Duitsche gemaal beschreven, met aandacht voor de architectuur, de machines en de soms moeizame onderhandelingen om tot een gezamenlijk beheer met financiële verdeelsleutel te komen tussen de Nederlandse en Duitse waterschappen. De uitbreiding van het afwateringsgebied en de hoge watersstanden in de rivier de Rijn in 1993 en 1995 leidde uiteindelijk tot de beslissing om de capaciteit van het gemaal uit te breiden. Het gegeven dat het Hollands-Duitsche gemaal inmiddels een gemeentelijk monument was geworden, leidde bij de uitgebreide renovatie tot een compromis tussen behoud van de bestaande architectuur en de inpassing van nieuwe pompen en machines.

Fraaie uitgave, met talrijke zwart-witfoto's en ingekleurde kaartjes. De doorlopende tekst in twee talen symboliseert het unieke internationale karakter van het Hollands-Duitsch gemaal. Het boek is een belangrijke aanwinst voor de waterstaatsgeschiedenis van Oost-Nederland.

Utrecht, Matrijs, 1999. 172 blz., ill., lit.opg. ISBN 90-5345-152-8. Prijs: f 39,55 / € 17,55.

Spoor en tram

Tollensstraat 60; een cultuurhistorische verkenning van de GVB-hallen in Amsterdam Oud-West.

Midden in stadsdeel Oud-West (Kinkerbuurt) ligt het voormalige tramremisecomplex van het GVB. Na het vertrek van de gemeentetram uit het complex in 1997 is door het stadsdeel Oud-West een projectteam ingesteld, dat onderzoek zal doen naar een nieuwe bestemming voor dit uitgestrekte bedrijfscomplex. In ieder geval zullen de 'Hallen', zoals het complex wordt genoemd, in hoofdzaak een woon-werkbestemming krijgen, aangevuld met culturele bestemmingen. In dit boekwerkje beschrijven Rinske Wempe en Harkolien Meinsma de ontstaansgeschiedenis van de tramremise en de latere uitbreidingen van het oorspronkelijk in Jugendstilstijl opgetrokken complex. De verschillende bouwkundige onderdelen van het complex worden elk afzonderlijk beschreven, geïllustreerd met kleurenopnamen. De tekst wordt afgewisseld met persoonlijke anekdotes van oud-personeelsleden.

Amsterdam, stadsdeel Oud-West, 2001. 24 blz., ill., krtn. (uitgave in eigen beheer, verkrijgbaar bij Stadsdeel Oud-West, tel.: (020) 589 36 76)

Arntz, Alexander

Fietsen en wandelen langs oude spoorwegen in Nederland.

Planoloog Alexander Arntz publiceerde reeds in 1986 deze uitgave. Omdat sindsdien veel is verandert (en verdwenen) is besloten een heruitgave te publiceren. In tegenstelling tot de eerste uitgave zijn de Belgische routebeschrijvingen geschrapt. Aantrekkelijke uitgave, met een fraaie lay-out en voorzien van vele actuele kleurenfoto's. Merkwaardig blijft dat de meeste foto's zijn gewijd aan toeristische objecten en landschappen in de omgeving van de spoorlijnen, en de restanten van de spoorweginfrastructuur er bekaaid af komt. Desondanks een aardige wandelgids voor de spoorwegliefhebber, met 15 routes verspreid over het land. Niet alleen spoorwegroutes komen aan bod, ook een aantal tramlijnen en een smalspoortrein in Drente worden beschreven. Elke route begint met een algemene beschrijving, gevolgd door een goede routeomschrijving. Elke route is voorzien van een duidelijke kaart.

Rijswijk, Elmar, 2001. 96 blz., ill., krtn. ISBN 90-389-1045-2. Prijs: f 34,25 / € 15,55.

Gestel, Carel van

Blauwe Engelen en Rode Duivels.

Deze fraai geïllustreerde uitgave kan worden beschouwd als een eerbetoon aan het naoorlogse dieseltreinmaterieel. De dieseltreinen uit 1954, gefabriceerd door Stork-Allan, waren tot ver in de jaren tachtig een markante verschijning op het Nederlandse spoorweginet. In de jaren zestig kwam de opvolger, het z.g. 'plan-U' in dienst. Vanwege de kleurstelling werden deze treinen in de volksmond 'rode duivels' genoemd. De auteur beschrijft in het eerste deel van het boek de geschiede-

nis van deze typen treinstellen, met uitgebreide materieellijsen. Het leeuwendeel van het boek bestaat uit historische zwart-witopnamen en zeer fraaie kleurenopnamen, waarvan sommige nog uit de jaren vijftig. De ca. 200 in dit boek opgenomen foto's geven tegelijkertijd een markant beeld van het Nederlandse spoorweginet in de jaren vijftig en zestig. Een belangrijke aanwinst voor de Nederlandse spoorwegliteratuur.

Alkmaar, De Alk, 2000. 126 blz., ill., tek., lit. opg., 31 cm. ISBN 90-6013-112-6. Prijs: f 50,-

Bruggen, sluisen en kanalen Noordzeekanaal bij IJmuiden

Bruggen, sluisen en kanalen

Moes, Joris

Noordzeekanaal (1876-2001).

Ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van het Noordzeekanaal gaf het gemeentelijk havenbedrijf van Amsterdam dit fotoboek uit. In het eerste deel wordt de ontstaansgeschiedenis van het kanaal beschreven. Voor het overige bestaat het boek uit historische foto's met onderschriften van het kanaal, de scheepvaart op het kanaal, de aan het kanaal gevestigde bedrijven en havens en de infrastructuur zoals de spoorbruggen en tunnels.

Amsterdam, Amsterdam Ports association, 2000. 128 blz., ill., tek., 21 x 22 cm. ISBN 90-5477-030-9. Prijs: f 34,90 / € 15,85.

Jong, Henk de en Nico Muyen

Bruggen in Nederland.

Populair-wetenschappelijk, groot formaat boek over vaste en beweegbare bruggen in Nederland. De auteurs hebben beide een technische achtergrond en publiceerden eerder de uitgaven '2000 beweegbare bruggen' en 'Bruggen over het Merwedekanaal'.

In 'Bruggen in Nederland' worden naast de verschillende typen bruggen, de historie van de Nederlandse bruggenbouw, de toegepaste materialen en technieken beschreven. Aan de orde komen onder meer basculebruggen, draaibruggen, boogbruggen, ophaalbruggen, spoorwegbruggen, staalbetonbruggen, hefbruggen, schip- en vlotbruggen etc. Van elk type brug worden een aantal markante voorbeelden beschreven, met zeer fraaie kleurenopnamen. Hoewel het boek een beperkte opzet heeft en niet diepgravend is, kan het uitstekend dienen als een eerste introductie in de Nederlandse bruggenbouw.

Alphen aan den Rijn, Atrium, 2001. 128 blz., ill., reg., 31 cm. ISBN 90-6113-932-5. Prijs: f 32,95 / € 15,-

Herbestemming industrieel erfgoed

Ferrill, Meghan

De Witte Dame: herbestemming van een industrieel erfgoed / redevelopment of an industrial monument.

Groot formaat glossy uitgave, ter gelegenheid van de voltooiing van de renovatie van het Philipsfabriekscomplex 'De Witte Dame'. Dit imposante betonnen fabriekscomplex is in de jaren 1927-1930 gebouwd naar een ontwerp van architect Dirk Roosenburg. Het langwerpige, uit drie delen bestaande complex werd gebouwd als gloeilampenfabriek. Later werden er ook radiobuizen, wolframdraden en elektronenbuizen gefabriceerd. In de zeventig jaren werd het alleen nog voor opslag gebruikt. In 1990 werd voor het complex een sloopvergunning aangevraagd. Door een behoudsactie van kunstenaar en grafisch ontwerper Bert Hermens werd het complex gered van de sloop. De ontwikkelingscombinatie 'De Witte Dame' ontwierp een ambitieus herbestemmingsplan voor de fabrieksgebouwen: in 1993 werd een plan gepresenteerd voor een herbestemmingsfunctie door een combinatie van culturele, educatieve en commerciële functies. In het complex werden gehuisvest de centrale openbare bibliotheek, het Philips Design center, The Design Academy en het European Design center. Na een grondige renovatie en verbouwing, welke 4 jaar duurde, kon het complex in 1998 in gebruik worden genomen. De totale kosten bedroegen 85 miljoen gulden. Deze uitgave beschrijft de geschiedenis van het complex, het verbouwingsproces en de herinrichting van het complex voor de vier participanten. De af en toe wat irriterende positieve grondtoon en hoogdravende teksten zijn wellicht te wijten aan het feit dat deze publicatie in opdracht van de projectontwikkelingsmaatschappij is geschreven. Het boek is werkelijk schitterend geïllustreerd met kleurenfoto's van technisch hoge kwaliteit.

Een goede beschrijving van het herbestemmingproces van een grootschalig industrieel complex.

Eindhoven, Designwarehouse.nl, 1998. 80 blz., ill., ISBN 90-76380-01-5. Prijs: f 49,50 / € 22,50.

Reclame

Onder red. van Wim Goosen en Theo Visser

Feest der herkenning; een eeuw beroemde merken.

Uitgave in eigen beheer door het Amsterdamse merkenbureau Markgraaf, over de geschiedenis van de Nederlandse merken. Piet Pelle met z'n gazelle, Japie van King-Corn, een flesje Joy als traktatie: ze staan allemaal in dit boek, een waar 'feest der herkenning'! Het boek is samengesteld door Bert de Haan, directeur van een Twents reclamebureau. Voor de selectie van het materiaal is gebruik gemaakt van archieven met reclamemateriaal. Het resultaat is een bonte verzameling

Kustverlichting Vlissingen, havenlicht

van nostalgisch reclamemateriaal, dat gelijktijdig een uniek tijdsdocument is van de Nederlandse samenleving in de Twintigste eeuw. De reclameafbeeldingen zijn alle in full-colour afgedrukt, en zijn thematisch gerangschikt. Zo zijn er thema's rondom wasmiddelen, frisdrank, tabak, koffie, verzekeringen, kunst in de reclame etc. Een must voor de reclameliefhebber, zeer fraai in kleur geïllustreerd.

Amsterdam, Markgraaf, 2000. 160 blz., ill., reg. ISBN 90-71439-05-4.
Prijs: f 75,- / € 34,- te bestellen bij reclamebureau Markgraaf te Amsterdam, tel.: (020) 564 13 35. (niet in de winkel verkrijgbaar).

Kustverlichting

Hoogstraten, Dorine van

Vuurtorens: betrouwbare bakens, inspirerend erfgoed.

De laatste jaren zijn diverse boeken gepubliceerd over de Nederlandse vuurtorens. Het nu verschenen boek van Dorine van Hoogstraten is een aardige aanwinst voor het genre, te meer daar oudere publicaties niet meer verkrijgbaar zijn. In deze uitgave beschrijft de auteur alle Nederlandse vuurtorens langs de Noordzeekust, de Waddenkust en het IJsselmeer. De lijst van vuurtorens is zeer compleet: ook minder bekende exemplaren zoals de vuurtorens van Willemstad en Strijensas komen aan bod. Van elke beschreven toren zijn bouwtechnische gegevens opgenomen met een kaartje waarop de ligging van de toren is aangegeven. Van alle vuurtorens is een fraaie kleurenfoto afgebeeld.

Alphen aan den Rijn, Atrium, 2000. 96 blz., ill., krt., lit.opg., 31 cm.
ISBN 90-6113-914-7. Prijs: f 29,95 / € 13,60.

Buitenland

Beule, Roland de

Ontdek ons industrieel erfgoed; negen volledig uitgestippelde tochten langs het industriële verleden van Vlaanderen.

In België zijn reeds vele publicaties op het gebied van industrieel erfgoed verschenen. Op het gebied van industriële reisgidsen was tot nu toe weinig gepubliceerd. Deze reisgids beschrijft negen routes langs industrieel erfgoed in Vlaanderen. De routes zijn opgenomen in een aantal thematische hoofdstukken: in het hoofdstuk 'weven en spinnen' worden routes beschreven in Gent (bakermat van de textielnijverheid), vlas langs de rivier de Leie, een stadsroute door Aalst. Binnen het thema 'een poort naar de wereld' worden routes beschreven door de Antwerpse haven. Het thema 'de rijkdom van de bodem' beschrijft routes langs de steenbakkerijen langs de Rupel, de steenkoolmijnen in de Kempen. Het hoofdstuk 'kleine nijverheden' beschrijft routes langs ambachten en bedrijven, zoals bierbrouwerijen en stokerijen in Hasselt en in Brugge en tabak in Wervik.

In het hoofdstuk 'energie' staan routes langs molens, spoorwegmusea en het energiemuseum in Zwevegem. Bij elk hoofdstuk staan adressen en informatie over openingstijden van de beschreven objecten in de routes en industriële musea in de directe omgeving. Elke route is voorzien van een wat sober uitgevallen routekaart.

Een goede reisgids, voorzien van recente zwart-wit foto's van de in de gids beschreven objecten.

Aartselaar, Deltas, 2001. 143 blz., ill., lit.opg., reg. ISBN 90-243-7668-8.
Prijs: f 39,95 / € 18,15.

Buitenland Kortrijk: textielfabriek

COLOFON

Industria

Nieuwsbulletin van de 60 bij de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties. Het nieuwsbulletin verschijnt vijfmaal per jaar.

'Industria' komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Redactie-adres:

'Industria', p/a M.N.M. Overbeek (samensteller),
Noteboomstraat 61, 8021 WR Zwolle
e-mail: industria@dolfijn.nl

Kopij voor Industria 2002 nr. 1 s.v.p. toezenden aan de redactie uiterlijk 15-2-2002.

Secretariaatsadres:

FIEN p/a CIME (Centrum voor Industrieel en Mobiel Erfgoed),
Postbus 92023, 1090 AA Amsterdam.
e-mail: fien@cime.nl, internet: www.industrieelerfgoed

Abonnementsopgave:

door overmaking van 16 euro voor de jaargang 2002 op postbankrekening 132802 ten name van Stichting FIEN, Industria, Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg.

Vormgeving:

Pinxit, Amsterdam.